

TVOŘENÍ JEDLÉ

Protože co se může sníst, nemusí se vyhodit.

Jedlé tvoření bylo, je, a pravděpodobně vždycky bude jednou z nejoblíbenějších tvůrčích aktivit napříč staletími i sociálními vrstvami. Milují jej všechny věkové kategorie, ale ze všech nejvíc jej zbožňují děti.

A přitom je staré, jak lidstvo samo. Dříve se lidé snažili jedlými dárky přilepšovat svým blízkým v dobách bídy a nedostatku. A dnes mají především rodiče radost, když v podobě zvířátek a nejrůznějších příšerek dostanou do dětí spoustu vitamínů a vlákniny, nad kterou jejich ratolesti obvykle ohrnují nos.

Z HISTORIE

Už v předkřesťanských zemědělských společnostech se jídlo používalo nejen k výživě, ale i jako symbol nebo oběť při obřadech určených k zajištění úrody, zdraví a hojnosti.

Klasy obilí, máku, lnu a rozmanitých plodů se vázaly do věnců nebo se z nich vytvářely figurky jako poděkování za úrodu a prosba o zajištění hojnosti i do následujících let. Tato tradice přetrvala tisíciletí a v podobě adventních nebo dožínkových věnců se udržuje dodnes.

S nástupem renesance pak mistři kuchaři dovedli jedlé umění k absolutní dokonalosti.

Na stolech bohatých šlechtických rodů se během slavnostních hostin začala objevovat sochařská umělecká díla z třtinového cukru a z marcipánu (tzv. sugarcraft nebo subtleties).

Tyto honosné jedlé dekorace byly modelovány do podob zvířat, staveb nebo celých scén a jejich hlavní funkcí spíše než hosty nakrmit bylo je ohromit.

Frans Hogenberg, Cukrové sochy pro svatbu Jana Viléma vévody z Jülichu v roce 1587. (Kolin nad Rýnem, 1587)

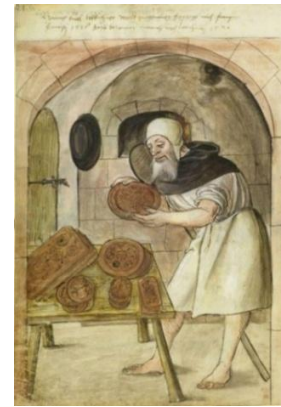
Pokus o rekonstrukci královské hostiny z éry tudorovské Anglie., Ivan Day, Londýn 2012

V městském a venkovském prostředí byla „jedlá tvorba“ mnohem prostší.

Vzkvétalo zde především řemeslo perníkářské, které tlačáním medového těsta do bohatě vyřezávaných forem rovněž vytvářelo malá umělecká díla, uchovávaná v rodinách po celé generace.

Oblíbené bylo i tvarování kynutého nebo křehkého těsta. Všechny ty věnečky, vánočky, preclíky a panenky pak pekařští tovaryši prodávali ve svých krámcích na pravidelných trzích

Lebküchler (Pernikář) 1520, Stadtbibliothek Nürnberg

Nejlépe zdokumentované máme jedlé tvoření od počátku 19. století. Skončila éra nejhorších hladomorů, jídlo přestalo být zoufale nedostatkovým zbožím, a dříve luxusní zboží (sladké bílé pečivo, perníčky nebo exotické ovoce a ořechy) se dostává i do těch nejprostších venkovských hospodářství.

V tvorbě dominuje lidová tvořivost a po mnoha středoevropských regionech se udržují jedinečné obyčeje jako např.: pletení vánoček a sladkých copánků jako symbolu rodinné svornosti a pohostinnosti, figurky z těsta nebo sušeného ovoce, svícný tvořené z jablek či řepy nebo drobné loutky složené z švestek a ořechů jako hračky pro děti.

Tak s chutí do toho

V následující kapitole ponecháme stranou vrcholné gurmánské speciality, které od svých tvůrců vyžadují určité gastronomické schopnosti a často drahé vstupní vybavení. Nebudeme vyrábět lanýžové paštiky, ani nakládat zrající sýry. Necháme stranou i utopence, i když historie jejich výroby a lokalit servírování by určitě stála za zpracování.

Zkusíme to co nejjednodušeji. Vezmeme na pomoc jen slunce, vodu a vzduch a pak hojnost darů, které se nám urodily v našich lesích a zahradách.

Z ČERSTVÉHO OVOCE A ZELENINY

Tohle tvoření bychom mohli pojmenovat také **z ruky rovnou do pusy**. Všichni jsme se s ním setkali mnohokrát a každý z nás jej určitě i několikrát zrealizoval. Třeba když na oslavu narozenin svých dětí nazdobil chlebíčky do podoby malých strašidýlek. Představitosti se meze absolutně nekladou.

*A ti nejnáročnější
se mohou inspirovat
obrazy italského
renesančního malíře
Giuseppe Arcimbolda
z konce 16. století.
Wikimedia Commons*

TRVANLIVĚJŠÍ TVOŘENÍ Z OŘECHŮ A SUŠENÝCH PLODŮ

Girlanda ze sušeného ovoce a ořechů

Připravíme si sušené plátky pomerančů, jablek, datlí, hrušek nebo švestek, lískové a vlašské ořechy, ostrou jehlu a šídlo, a potravinářský lněný nebo bavlněný provázek.

Sušené plátky a ořechy střídavě napichujte na nit až do požadované délky. Hotovou girlandu můžeme doplnit sušenými květy, kousky skořice, badyánu, nebo snítkami jehličnanů.

Vznikne nám krásná a jedlá dekorace např. na slavnostně prostřený stůl, anebo přímo na vánoční stromeček.

Polaz

Podobně jako girlandu si můžeme vyrobit i tradiční slunovratový POLAZ. Jeho kořeny můžeme nalézt ještě v dobách předkřesťanských. Už tehdy měl zavěšený u stropu světnice symbolizovat tolik chybějící slunce a jeho životodárnou energii.

Jeho střed tvořilo např. jablko a do něj na dřívkách, špejlích nebo větvičkách napíchané sušené ovoce a ořechy.

Svícen z jablka

Vybereme si krásné pevné jablko a jeho horní část lehce seřízneme. V dužině vydlabeme mírnou jamku, do které zapustíme svíčku z včelího vosku.

Podle chuti a nálady dozdobíme kořením, párátky s navlečeným sušeným ovocem nebo ořechy.

Postavičky ze sušeného ovoce a ořechů

Prastará technika navlékání sušených plodů na dřívka, nitě nebo tenký drátek a jejich tvarování do podoby zvířat nebo lidských postav. Jsou zdokumentovány i celé Betlémy jenom ze sušených švestek. My ale můžeme použít cokoliv, co máme zrovna po ruce, nebo co nám nejvíce chutná.

Pastýř ze sušených švestek, drak z datlí a ořechů, medvídek z pomerančových koleček a spousta dalších.

TVOŘENÍ Z NEPEČENÝCH TĚST

Základem těchto těst je zpravidla jemně namletá ořechová směs spojená například medem, cukrem nebo vaječným bílkem. Z těsta modelujeme jako z plastelíny. Zdobíme rozinkami, datlemi nebo jedlými bylinkami.

Za tvárné těsto nám může posloužit i pasta ze sušeného ovoce. Nejpopulárnější je například datlová. Ale stejně dobře lze modelovat i z hmoty meruňkové nebo švestkové. Její výroba je jednoduchá a spočívá v mechanickém rozmělnění usušeného ovoce. Například na ručním masovém mlýnku.

Mandlový marcipán

Na ukázkou recept alespoň na jedno z nejslavnějších cukrářských těst – na pravý mandlový marcipán.

Vznikl původně v Orientu, v pramenech je zmiňován od 7. století našeho letopočtu a připravoval se vařením jemně nadržencých mandlí v koncentrovaném roztoku třtinového cukru. Do Evropy se dostal přes Španělsko a stal se doménou šlechtických slavnostních tabulí.

Náš recept je mnohem jednodušší a zvládnou jej i úplní začátečníci.

200 g oloupaných mandlí umeleme co nejjemněji. Smícháme s 200 g cukru moučky a jedním až dvěma bílky. Můžeme přidat lžičku medu.

Vše zpracujeme do hladkého kompaktního a téměř nelepivého těsta. V případě potřeby přidáme lžičku vody nebo naopak trochu cukru.

Těsto uzavřeme do sklenice a necháme pár hodin odpočinout. Uchováváme v lednici.

Z kompaktního těsta modelujeme podle chuti a potřeby rostliny, zvířata nebo celé postavičky.

Ježci z mandlí a ovocné pasty

Nejprve si spaříme a oloupeme mandle. Každou mandli můžeme podélně rozpůlit na 2 tenčí plátky.

Ze sušeného ovoce si vyrobíme pastu. Ovoce (švestky, meruňky nebo např. exotičtější datle) podle potřeby namočíme krátce ve vodě a pak pomeleme na masovém mlýnku. Rukama důkladně zpracujeme v tuhou hmotu. Pokud je příliš řídká nebo lepivá přidáme trochu mandlové mouky nebo jemně pomletých mandlí.

Vytvarujeme válečky, do kterých, jako bodlinky postupně zapichujeme plátky mandlí.

JEDLÉ TVOŘENÍ Z TĚST PEČENÝCH

Těsta KYNUTÁ

Tvoření z pečených těst zmíníme jen na okraj, protože upéct vánočku nebo mazanec je spíš mistrovský pekařský výtvar než dobrý nápad na snadné volnočasové tvoření.

Nicméně všechny ty vánočky, bandurci, pajtáši, jidáše, mazance a štoly mají v evropské křesťanské i předkřesťanské historii natolik hluboké kořeny, že minimálně pro inspiraci bychom je uvést měli.

Sladké kynuté pečivo provází evropské země od středověku a vždy se pojilo s velkými svátky. Postupně se vyvíjelo od cechovní výsady až k lidovému rituálu, kde každý region přidal vlastní tvar, suroviny i symboliku.

Nejstarší zmínka například o vánoce pochází z přelomu 14. a 15. století (Jan z Holešova). Od 16. stol. byla výsadou pražských pekařských cechů, pekla se z bílé mouky a rozinek, což byl tehdy luxus. Do běžných domácností pronikla až v 18. století a mnohde přijala specifickou regionální podobu nebo označení (např. moravská „štrucla“). Z podobného těsta se o něco později tvarovali i mikulášští bandurci nebo pajtaši (kynuté postavičky Mikuláše nebo čerta).

Pro změnu velikonoční Mazanec máme doložený až o sto let později. Tradičně se světil na Bílou sobotu. Na venkově se pekla prostší (s mlékem a vejcem), v bohatších rodinách se přidávaly mandle, rozinky či tvaroh. Na Moravě bývá zvykem i dnes mazanec zdobit křížem.

Na zelený čtvrtek se pekly jidáše. Drobné kynuté pečivo ve tvaru uzlíků a pletenců, mající připomínat Jidášovu zradu (provaz, na kterém se nakonec ze zoufalství oběsil). Potíraly se medem pro „sladký život“ a ochranu před hady či nemocemi.

Na Valašsku a Slovácku byly oblíbené i masopustní „boží milosti“ (smažené těsto) a napříč Evropou se objevovaly různé variace tzv. vrkoče – věnečku z kynutého těsta zdobeného větvičkami a ovocem – jakéhosi předchůdce dnešního vánočního stromečku.

Co bychom ale určitě neměli opomenout,
je řemeslo **PERNÍKÁŘSKÉ.**

Perník (u Anglosasů gingerbread) má kořeny v evropské tradici již od středověku, kdy se do Evropy dostal kořeněný medový chléb. Některé legendy hovoří o misii arménského mnicha, který přinesl recept do Francie už roku 992.

Prokazatelně se perník do Evropy dostal z Blízkého východu během křížových výprav (12.–13. století) a od počátku byl značně luxusním zbožím. Vedle medu totiž obsahoval drahé koření jako pepř, zázvor, skořici nebo hřebíček. Právě díky obsahu pepře (latinsky piper) získal perník své jméno a perníkářům se ve starších pramenech říká také artopiperisté. Pro svůj vysoký obsah koření byl také dlouho považován za lék na poruchy zažívání.

Jedním z prvních center jeho výroby se stalo německé město Norimberk (14. stol.), odkud se perníkářství rozšířilo po celé Evropě. Vznikaly první cechy a formy pro reliéfní pečení byly považovány za umělecká díla.

V českých zemích pochází první zmínka o perníku z Trutnova z roku 1335, a uvádí perníkáře z Prahy (caletníky) mezi prodejci na městských trzích.

*Výřezávaná forma na perník. 18. – 19. stol.
Hornické muzeum Příbram*

Se vzrůstající oblibou perníku se řemeslo postupně rozšířilo do většiny velkých měst a získalo významnou pozici v městské cechovní hierarchii. V Čechách vedle Prahy i do Pardubic, Českého Krumlova nebo Kutné Hory. Na Slovensku do Bratislavy – tehdejšího Prešporku nebo Bánské Bystrice. A v Polsku především do Toruně, kde je výroba perníku písemně doložená už od roku 1380 a trvá prakticky dodnes

Perník se původně pekla hlavně na svátky a poutě a často měl podobu reliéfních figurek lisovaných do dřevěných forem. Recepty se tajily a předávaly z generace na generaci.

Býval nejen sladkostí, ale i nositelem symboliky a dárkem při slavnostních příležitostech.

A i po úpadku cechů a přechodu na manufakturní a později na průmyslovou výrobu (první továrnu na perník a marcipán v Pardubicích založil v roce 1913 Hugo Redlich) zůstal perník součástí kulturní tradice i rodinných receptů.

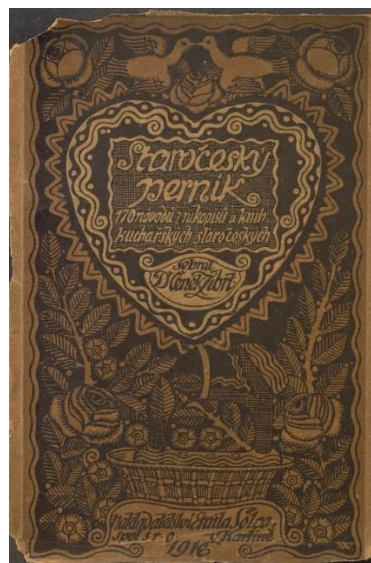
PERNÍKOVÉ TVOŘENÍ

Hledání nejstaršího receptu

Nikdo neuvěří, kolik se po světě potuluje nejrůznějších receptů na ten skutečně nejlepší a nejvoňavější a opravdu nejoriginálnější recept na perník. Odhadujeme několik stovek tisíc. Někteří z nás, kteří medové perníčky pravidelně pečou, jich musela řadu vyzkoušet, než objevila ten svůj osvědčený. Někdo má to štěstí, že dokonalý recept se v rodině dědí po generace. A někdo zjistil, že každý typ perníku potřebuje jiný typ surovin.

Významný český etnograf Čeněk Zibrt jich ve své studii z roku 1916 uveřejnil přesně 170. Čerpal z pramenů od počátků 17. století do své současnosti. Ty nejstarší připravují perník hlavně z medu, mouky a koření, popřípadě z třtinového cukru. Velice často se zde objevuje příprava takzvané medové placky, která se upeče a rozdrobí do medu místo mouky, smíchá s kořením a peče nebo suší znovu.

Postupem let se do perníku přidávají další přísady, jako máslo, vajíčka, smetana a od přelomu 18 a 19. století i nejrůznější kypřidla a zlepšovadla. Perník přestává být trvanlivou plochou sušenkou a stává se vláčnou buchtičkou, jak jej známe i dnes.

UPLNĚ NEJSTARŠÍ

Zkusme si připravit perník podle toho úplně nejstaršího receptu, který se nám podařilo dohledat. Tento středověký recept na „**ginger-/gingerbread**“ pochází z anglických kuchařských sbírek (souborů označovaných *Curye on Inglisch / The Forme of Curye*) ze 14. století.

Ve volném překladu je zde psáno:

„Aby se udělal perník: vezmi dobrý med a vyčisti/odstraň nečistoty při ohni; vezmi světlý pekařský chléb nebo odřezky (wastel bread) a nastrouhej/rozdrť je; vsyp je do vařícího medu a dobře rychle míchej, aby se nepřipálil. Poté sundej z ohně a přidej zázvor (ginger),

dlouhý pepř (long pepper) a santalové dřevo (saunders); prohněť rukama; vlož směs do mělké formy/krabice, posyp cukrem a zapíchej do okrajů a středu hřebíček (cloves), pokud tě to potěší atd.“

Když to převedeme do současného jazyka, je to v podstatě rohlíková strouhanka svařená v horkém medu a smíchaná s kořením.

Výsledná konzistence je spíš lepkavá a připomíná želé bonbony. Velice sladká a silně kořeněná. Ale fascinující, protože tak chutná středověk.

S perníkovým těstem se dá tvořit na desítky způsobů, ale víte, co byla DRŮBEŽKA?

Přibližně od 18. století si perníkáři přivydělávali výrobou hraček z levnějšího žitného těsta. Nebyly určeny k jídlu, ale ke skutečné hře a skládaly se z několika částí slepených obilným lepidlem. Perníkáři zpravidla před jarmarkem napekli spoustu rozmanitých dílků, některé tlačili do perníkových forem, jiné vyřezávali z plátů. A ty pak učedníci skládali do podoby kolébek, vozíčků, koníků na kolečkách, malých domečků, nebo i postaviček. Často se ještě dobarvovaly a dosušovaly v peci.

Co se inspirovat a upéct si také takové perníkové lego?!
KRÁSNE TVOŘENÍ!

-uclov-

LITERATURA a ZDROJE

pro ty, co chtějí vědět víc

ALLTHEWHYSER. The history of gingerbread. Allthewhyser.wordpress.com [online], 3. 12. 2022.

<https://allthewhyser.wordpress.com/2022/12/03/the-history-of-gingerbread/>

CURYE ON INGLYSCH: English Culinary Manuscripts of the Fourteenth Century. Edited by HIEATT, Constance B.; BUTLER, Sharon J. Oxford: Oxford University Press, 1985.

FEAST & FAST: The Art of Food in Europe, 1500–1800. The Fitzwilliam Museum, Cambridge [online].

<https://feast-and-fast.fitzmuseum.cam.ac.uk/about/>

FOOD HISTORY JOTTINGS. Supper with Shakespeare. FoodHistoryJottings.blogspot.com [online], 2012.

<https://foodhistoryjottings.blogspot.com/2012/12/supper-with-shakespeare.html>

JURKOVIČOVÁ, Zuzana. Perníkářství a včelařství v Českých zemích – výběr sbírkových předmětů k této tematicke z muzei u nás. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2012.

<https://theses.cz/id/0uxq7u/>

LELANDRA.COM. To make gingerbrede. Lelandra.com [online].

<https://www.lelandra.com/recipe/Gingerbrede.htm>

MUZEUM ČESKÁ LÍPA. Artopiperisté a caletníci – popularizační článek a expozice (první zmínka o perníku v Čechách z roku 1335). Muzeumcl.cz [online].

MUZEUM ŠUMPERK. O šumperském perníkárství. Muzeum-Sumperk.cz [online].
<https://muzeum-sumperk.cz/clanky/o-sumperskem-pernikarstvi/>

MULTISENSORY USE OF SUGAR SCULPTURE IN RENAISSANCE ENGLAND. Epoch Magazine [online], 1. 3. 2025.
<https://www.epoch-magazine.com/post/multisensory-use-of-sugar-sculpture-in-renaissance-england>

PERNICKOVANI.CZ. Současné formy a tradiční řemeslo perníkárství. Pernickovani.cz [online].

ŘEZBÁŘSTVÍ CHLUBNA. České ručně řezané perníkové formy. RezbarstviChlubna.cz [online].

TASTING HISTORY BY MAX MILLER. Medieval Gingerbread. YouTube & transcript, 2023.

ZÍBRT, Čeněk. Staročeský perník: 170 návodů z rukopisů a knih kuchařských staročeských. Praha; Podlesí: Dauphin, 2020